

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Kotiranta, Tuija; Mäntysaari, Mikko

Title: Vaikuttavuus tulee ja menee – ja palaa taas takaisin

Year: 2017

Version:

Please cite the original version:

Kotiranta, T., & Mäntysaari, M. (2017). Vaikuttavuus tulee ja menee – ja palaa taas takaisin. In A. Tuulio-Henriksson, L. Kalliomaa-Puha, & P.-L. Rauhala (Eds.), *Harkittu, tutkittu, avoin : Marketta Rajavaaran juhlakirja* (pp. 35-50). Kansaneläkelaitos. <http://hdl.handle.net/10138/178926>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Tuija Kotiranta ja Mikko Mäntysaari
**Vaikuttavuus tulee ja menee
– ja palaa taas takaisin**

Uuteen sosiaalihuoltolakiin (L 1301/2014) on otettu vaikuttavuus ”uutena” teemana. Osoitamme tässä artikkelissa, että vaikuttavuutta ja siihen liittyvää vaikuttamistoimintaa sosiaalityön ja sosiaalihuollon keskeisenä tehtävänä on pyritty tuomaan suomalaisen sosiaalihuoltoon jo vuosikymmenten ajan, suureksi osaksi lopulta onnistumatta. Pohdimme, miksi niin on käynyt. Marketta Rajavaara teki vastaavan tyypisen tarkastelun väitöskirjassaan *Vaikuttavuusyhteiskunta* (Rajavaara 2007). Me otamme toisenlaisen tarkastelukulman teemaan, sillä katsomme asiaa enemmän sisältä käsin, luemme uudestaan vanhoja tekstejä ja omia muistiinpanojamme ja pyrimme muistelemaan myös, mitä ajateltiin ja mistä keskusteltiin, kun rakenteellista sosiaalityötä, ennen kaikkea vaikuttamistyön mielessä, edellisen kerran tuotiin voimallisesti sosiaalihuollon lainsäädäntöön 1980-luvulla. Entä miten siihen liittyi vaikuttavuus ja miten sen osoittamisen katsottiin voivan tapahtua? Tarkastelemme arviointi-, evaluaatio- ja vaikuttavuustutkimuksen (mitä sanaa sitten kukin haluaa käyttää) esiinmarssia suomalaisessa sosiaalihuoltopolitiikassa. Millainen on suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen vaikuttavuuskonseptio? Mikä on vaikuttavuuden, vaikutuksen ja vaikuttamisen sekä uuden sosiaalihuoltolain yhden keskeisen teeman eli rakenteellisen sosiaalityön suhde toisiinsa? Katriina Sirkka (2014, 119) sanoo tämän yhdellä lauseella: ”Rakenteellinen sosiaalityö on käsitteellisesti sidoksissa yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen.”

Marketta Rajavaara on koko aktiivisen tutkijanuransa ajan ollut kiinnostunut vaikuttavuustutkimuksesta, mutta ei hänen – kuten ei meidänkään – suhde tähän teemaan ole koskaan ollut yksioikoinen vaan pikemminkin ristiriitainen ja monella lailla ambivalentti. Ihan kuin olisimme yhtä aikaa sen puolesta ja sitä vastaan – jos vaikuttavuustutkimus ymmärretään oikein, ei ole mitään syytä vastustaa sitä, mutta jos mittaamisen tavat määritellään väärin, tulee karmea jälkeä. Mittaamisen painopisteen pitäisi aina olla laadussa, ei määrässä, mutta se ei näytä onnistuvan, ei millään esimerkiksi yliopistoissa, joissa tuloksen mittaaminen on yksi esimerkki

epäonnistuneesta mittaamisesta. Mittaamisen ohjausvaikutukset ovat aina huomattavia, eivätkä ne aina ole positiivisia. Sillä, että ”tieteellisen tiedon vaikuttavuus ei etene aivan niin kuin tulosvastuullisuuden nimissä laaditut mittarit antavat ymmärtää” (Lamberg 2015, 338), ei ole mitään merkitystä tai vaikutusta(!).

Vaikuttavuuteen liittyvä lisääntynyt kiinnostus yhdistetään usein *New Public Managementin* eli uuden julkisjohtamisen rantautumiseen Suomeen 1990-luvun alussa. Monet sosiaalityön tutkijat ja ammattilaiset ovat suhtautuneet hyvin kriittisesti julkisjohtamisen väittämiin. Yksi keskeinen kriitikko on Suomessa ollut Raija Julkunen (2006), joka on sanonut sen ehtineen mullistaa koko julkisen sektorin (myös Rajavaara 2007, 178). Toinen keskeinen ja myös Jyväskylän yliopistosta eläköitynyt kriitikko on ollut Leena Eräsaari, joka on pitänyt uutta julkisjohtamista keskeisenä hyvinvointivaltion alasajon strategiana (esim. Eräsaari 2011).

Uuden julkisjohtamisen kriitikoiden näkökulmasta sosiaalipalvelujen vaikuttavuudesta puhuminen on monella tavalla arveluttavaa, koska sen voi nähdä palvelevan suoraan uusliberalistista uutta julkisjohtamista. Sosiaalipalvelujen vaikuttavuudesta puhumista voi vastustaa myös toisista ja teoreettisemmista lähtökohdista. Esimerkiksi sosiaalityön tutkimuksessa varsin suositusta foucaultlaisesta tiedon kritiikin näkökulmasta vaikuttavuustutkimus on vähintäänkin turhaa, ellei jopa haitallista. Tästä näkökulmasta ongelmallista on tiedon ja vallan yhteen kietoutuminen, kohteiden kontrolli.

Sosiaalityön tutkijoiden vaikuttavuusnäkemykset

Ei siis ihme, että suomalaisessa yhteiskuntatieteellisessä tai kapeammin sosiaalityön tutkimuksessa on aika vähän esimerkkejä vaikuttavuustutkimuksesta sanan tavanomaisessa merkityksessä eli siinä, että tutkittaisiin, millaisia vaikutuksia jollakin toimenpiteellä, palvelulla tai politiikkaohjelmalla on palvelujen käyttäjien elämään. Marketta Rajavaara näkee (2007, 82) vaikuttavuuden käsitteeseen tutustutun suomalaisessa julkisessa hallinnossa jo 1960- ja 1970-luvuilla samassa yhteydessä, kun suunnittelun käytännöt laajenivat. Kaikkiin julkisen sektorin toimintoihin vaikuttavuus (ainakin käsitteenä) levisi sitten Rajavaaran mukaan 2000-luvulla. Rajavaaran kanta vaikuttavuutta koskevassa keskustelussa on ollut kriittinen, mutta ei kuitenkaan kokonaan torjuva. Esimerkiksi jo vuonna 1993 Rajavaara kysyi, tuliko tutkivasta sosiaalityöstä mitään (Rajavaara 1993).

Rajavaara on monissa julkaisuissaan kritisoinut yksilulotteista vaikuttavuusajattelua. Esimerkiksi väitöskirjassaan (Rajavaara 2007) hän tarkastelee

evaluatiivisen näkökulman tuloa suomalaiseen sosiaalipoliittiseen keskusteluun varsin kriittiseen sävyyn. Siksi hänen kritiikkinsä vaikuttavuustutkimusta kohtaan on yksioikoista julkisjohtamisen kritiikkiä ja sosiologista analyysia hedelmällisempää.

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa ei ole pitkään aikaan voinut kerätä sosiaalista pääomaa esiintymällä vaikuttavuustutkimuksen tekijänä. Vaikuttavuustutkimusta ei liiemmin arvosteta. Tämä on sinänsä paradoksaalista, koska vaikuttavuustutkimus ei ole lainkaan helppoa. Paitsi että se on teknisestikin vaikeaa ja vaatii onnistuakseen kohtalaisen paljon kokemusta on se myös sillä tavalla erityistä tutkimusta, että se edellyttää melkoisen rämäpäistä rohkeutta. Siksi esimerkiksi graduntekijät eivät kokemuksemme mukaan ainakaan yksinään sovi arviointitutkimuksen tekijöiksi – poikkeuksia on tietysti olemassa (esim. Kirjavainen 2015). Vaatii myös kunnolla kanttia uskaltaa sanoa, että asiat eivät ole parhaalla mahdollisella tolalla eli ei ole siis toimittu oikein tai parhaimmalla mahdollisella tavalla. Huonon asiantilan toteaminen vaatii yhtä lailla rohkeutta, olipa kyse organisaation itsearviointista tai ulkopuolisesta arvioinnista. Vaikkapa tavallisessa projektiarvioinnissa lähtötilanne on usein sellainen, että projektissa katsotaan pyrkimysten riittävän osoittamaan, että asiat ovat kunnossa.

Teknistä taitavuutta edellyttää jo mahdollisimman vedenpitävän arviointiasetelman rakentaminen. Koska on mahdollista, että arviointityön tilaaja ei ilahdu tuloksista, on hyvä koettaa varmistaa, että tuloksia ei ole helppo kiistää. Kyselyt, kustannus-hyötyanalyysit ja muut laskentaan nojaavat aineistot ja menetelmät näyttävät houkuttelevilta mutta eivät arviointimielessä ole välttämättä oikotie onneen. Onko kouluarvosana-asteikolla arvo seitsemän (7) paljon vai vähän? Arvottamisen ongelma ei ratkea, vaikka vaihdettaisiin laadulliset aineistot määrällisiin.

On tutkijoita, jotka tekevät vaikuttavuustutkimusta rahan vuoksi, eikä siinä ole sinänsä mitään vikaa tai paha, sillä itse asiassa useimmat ammattitutkijat tekevät työtään elannokseen. Voi olla niinkin, että rahaan liittyvät suorasukaiset pelisäännöt nostavat ikään kuin rimaa ja tuloksena syntyy kaikin puolin erinomaista yhteiskuntatieteellistä tutkimusta. Ongelmalliseksi vaikuttavuustutkimuksen tekemisen rahan vuoksi voi tehdä eräänlainen huoraava asenne, joka tilanteeseen saattaa liittyä. Eli perustyöhön liittyvään tutkimukseen suhtaudutaan rakkaudella, mutta kun samaa asiaa tehdään pelkästään rahan vuoksi, kärsii tutkimuksen laatu ja ehkä myös tutkijan moraalit. Silloin ollaan helposti menossa yli siitä, missä aita on matalin, eli hyväksymässä arvioinnin kohteen tulokset mahdollisesti muodon vuoksi esitettävien vastaväittein. Toimitimme yhdessä Marketta Rajavaaran kanssa arviointia käsittelevän kirjan (R. Eräsaari ym. 1999). Kirjassa julkaisemassaan artikkelissa Tuija Lindqvist (nyk. Kotiranta) ky-

syi provosoiden, valehtelevatko arvioijat aina (Lindqvist 1999). Ehkä eivät sentään useinkaan valehtele, mutta tasapainoilua erilaisten intressien välillä arviointitulosten raportointiin usein liittyy.

Erik Albækin vanha viisaus, jonka mukaan arviointeja tilataan kovin monista syistä, muun muassa jo aiemmin päätettyjen leikkausten perustelemiseksi tai jotta saataisiin poliittisia ammuksia taisteluun, pitää edelleen paikkansa (Albæk 1997). Johanna Hietamäen (2015) väitöskirjan alussa oleva keskustelu vaikuttavuustutkimuksen kritiikistä osoittaa, miten suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa vallitsee yleinen skepsismi. Vain hiukan kärjistäen sitä voisi kutsua myös vihamieliseksi halveksunnaksi. Jonkin verran voi olla kyse siitä, että suomalaista sosiaalityön tutkimusta hallitsevat sosiaalinen konstruktionismi ja laadulliset tutkimusmenetelmät. Kriitikoiden silmissä evaluaatiotutkimuksella ei voida saada aikaan mitään kiinnostavaa (erityisesti siksi, koska kyse on lomaketutkimuksesta, eikä lomakkeilla saada esiin kiinnostavaa). Vaikuttavuustutkimusta voidaan tehdä toki laadullisillakin aineistoilla, esimerkkeinä vaikkapa Patton (1981), Fetterman (1988), Pawson ja Tilley (1997) sekä Schwandt (2007). Ainakin Pattonia, Schwandtia sekä Gubaa ja Lincolnia (1989) luetaan myös hyvinä kvalitatiivisen tutkimuksen tuntijoina, ei vain evaluaatiotutkijoina. Patton ja Fetterman ovat lisäksi molemmat alun perin etnografeja.

Evaluaation onnistuminen ei riipu oikeastaan lainkaan siitä, ovatko aineistot laadullisia tai määrällisiä. Arviointi on mahdollista, jos arvioitavan toiminnan tavoitteet ovat määriteltävissä, jos prosessin kustannuksista voidaan sanoa jotakin järkevää ja vielä jos toiminnan mahdolliset vaikutukset ovat arvioitavissa. Mikäli monet näistä edellytyksistä eivät toteudu, on aivan sama, miten paljon tekstiä kootaan yksiin kansiin ja päälle kiinnitetään komea kyltti.

Evaluaatiotutkimusta ja vaikuttavuutta koskevassa keskustelussa ei ole hieman yllättäen juurikaan pohdittu sitä, että käsitteet vaikuttaminen ja vaikuttavuus liittyvät kiinteästi yhteen. Kyse ei ole pelkästään siitä, että sanat vaikuttaminen ja vaikuttavuus ovat samaa juurta. Olennaista on, että vaikuttaminen edellyttää tietoa – toivottavasti myös tutkittua tietoa – siitä, miten toimenpiteet, politiikkaohjelmat, sosiaalipoliittinen toiminta, yhdyskuntasuunnittelu, sosiaalityön interventiot ja muut sellaiset vaikuttavat palveluita käyttävien ihmisten, perheiden ja yhteisöjen elämään ja hyvinvointiin. Sellainen aika, jolloin toimenpiteitä voitiin perustella pelkästään ammattilaisten hyvällä tahdolla, taitaa olla jo ohi. Historiaan katsoen huomamme, että aikaisemmin vaikuttavuutta koskevan tutkitun tiedon ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen välinen yhteys nähtiin hyvinkin tärkeänä.

Rakenteellinen sosiaalityö mukaan sosiaalihuoltolakiin – innokkaat uudistaja-sosiaalidemokraatit ja kultainen 1980-luku

Kun uuteen vuoden 2014 sosiaalihuoltolakiin tuli mukaan rakenteellinen sosiaalityö keskeiseksi sosiaalityön tehtäväksi määriteltynä, päätimme lähteä katsomaan, mitä tapahtui, kun rakenteellinen sosiaalityö edellisen keran pyrittiin lain kautta saamaan sosiaalityön yhdeksi tärkeäksi tehtäväksi. Mitä muuta liittyi rakenteellisen sosiaalityön alkuun Suomessa?

Sosiaalihuollon kehittäjissä oli 1980-luvulla keskeisesti mukana joukko uudistusmielisiä ihmisiä, joista monet olivat sosialidemokraattisen puolueen jäseniä tai kannattajia. He näkivät hyvinvointivaltion kehittämisen kannalta välttämättömäksi edistää myös sosiaalihuollon vaikuttavuutta koskevan tutkimuksen kehittämistä yhtenä osana suurta sosiaalihuollon reformia, jossa sosiaalihuollon periaatekomitean perusteellista työtä vietiin lainsäädäntöön sisään.

Lääkäri ja lastenpsykiatri Vappu Taipale on ollut keskeinen henkilö sosiaalihuollon uudistamisessa. Hän toimi Kalevi Sorsan kolmannessa ja neljännessä hallituksessa sosiaali- ja terveysministerinä vuosina 1982–1984. Taipale siirtyi vuonna 1984 sosiaalihallituksen pääjohtajaksi (Valtioneuvosto 2016). Muita keskeisiä vaikuttajia olivat meidän käsityksemme mukaan (aakkosjärjestyksessä) Matti Heikkilä, Marja Kaasalainen, Aulikki Kananaja, Maisa Maaniittu, Pauli Niemelä, Aune Puhakka (myöhemmin Turpeinen), Tapani Purola, Kari Salavuo, Erkki Strömmer, Erkki Torppa, Paavo Viirkorpi, Riitta Virkkala (myöhemmin Haverinen), Ronald Wiman sekä toki monet muut.

Näkökulmamme on tässä varsin pääkaupunkikeskeinen. Sosiaalihuoltoa kehitettiin myös muualla. 1980-luvun jälkipuoliskolla syntyi kaikilla yliopistopaikkakunnilla vahvaa yhteistyötä sosiaalihallituksen ja yliopistotutkijoiden välillä. Tähän yhteistyöhön osallistui Helsingin yliopiston ja Tampereen yliopiston ohella myös Turun, Jyväskylän ja Kuopion yliopiston ja Lapin korkeakoulun tutkijat. Erityisen vahva oli tamperelaisten panos. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksella oli 1980-luvulla professori Jorma Sipilän ympärillä aktiivinen nuorten tutkijoiden ja opiskelijoiden joukko, johon toinen (MM) tämän artikkelin kirjoittajista kuului. Sosiaalihallituksessa tehtiin eräänlainen työnjako, jossa helsinkiläiset (Purola, Kananaja ym.) keskittyivät rakenteelliseen sosiaalityöhön ja sen vaikuttavuuteen ja tamperelaiset (Sipilä, Ilmari Rostila, Jari Heinonen ja Mikko Mäntysaari) asiakkaiden asemaan, oikeuksiin ja osallistumiseen.

Esimerkkinä aktiivisesta yhteistyöstä sosiaalihallituksen ja yliopistotutkijoiden välillä kannattaa mainita sosiaalihallituksen kokoama sosiaalityön

asiantuntijaryhmä, joka tuotti julkaisun *Seitsemän esseetä sosiaalityöstä* (Sosiaalihuollitus 1987). Se on nyt lähes kolmekymmentä vuotta myöhemmin erittäin mielenkiintoinen ajankuvaus. Ryhmän (Jorma Sipilä, Aulikki Kananoja, Pauli Niemelä, Jaakko Tuomi, Ilmari Rostila, Kyösti Urponen) tehtävä oli 1986–1987 selvittää kysymyksiä ”rakenteellisesta sosiaalityöstä, asiakkaan asemasta, rahan ja sosiaalityön suhteesta sekä opetuksen, tutkimuksen ja praxiksen suhteesta sosiaalityössä” (Sosiaalihuollitus 1987). Silti valtakunnallisesti merkittävin kehitystyö tapahtui Helsingissä: sosiaali- ja terveysministeriössä, sosiaalihuollituksessa, Kelassa ja myös Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa. Tämän vuoksi keskityimme tässä vain Helsinkiin.

Mistä kaikesta suuressa 1980-luvun reformissa oli kyse, on liian suuri kysymys tässä tyhjentyvästi vastattavaksi. Pyrimme tuomaan esiin joitakin keskeisiä teemoja. Uudet lait olivat tietysti tärkeitä. Stakesin pääjohtaja Vappu Taipale muisteli ennen eläköitymistään vappuaattona 2008 ”kultaista 1980-lukua” näin: ”Saimme lastensuojelulain, uuden päihdehuoltolain, koko sosiaalihuoltolain, vammaispalvelulain, mielenterveyslain ja erikoissairaanhoitolain”. Ylioppilaslehden haastattelussa hän kuvaa sitä, miten lujaa sosiaali- ja terveysalalla meni ennen 1990-luvun lamaa. Alan budjettia kasvatettiin vuosittain ”automaattisesti kolmella prosentilla”. (Ala-Risku 2008.)

Mutta pelkästään lakien uudistuksesta ja resurssien lisäyksestä ei ollut kysymys. Sosiaalihuollituksen vt. erikoistutkija Ronald Wiman teki 1980-luvulla suomalaisessa sosiaalihuollon historiassa melko harvinaista visiotyötä ja pohti sen vuoksi monia peruskysymyksiä, kuten ihmiskuvaa. Hän toimi projektivastaavana vuonna 1987 alkaneessa sosiaalihuollon pitkän aikavälin suunnitteluprojektissa (PTS). Wiman aloittaa puhumalla ihmisen ja ympäristön välisen suhteen kolmesta eri teoriasta, joista ollaan tulossa toimijamallivaiheeseen. Sen mukaan ihmiskuvaksi ei riitä ”porvarillinen individualismi” eikä ”marxilainen determinismi” vaan ”Ihmiset, myös asiakkaat, taitavat olla tietoisia olentoja, jotka sekä sopeutuvat, reagoivat että pyrkivät muuttamaan ympäristöään – –”. (Wiman 1988, 15.)

Wiman katsoo että ”tämä ihmiskuvavallankumous pääsi livahtamaan jopa lainsäädäntöön” (Wiman 1988, 17). Se tarkoitti sitä, että uuden lainsäädännön perustaksi tuli ”aktiivinen ihmiskuva”. Ihminen ei ole ”tahdoton, kyvytön objekti, toimenpiteiden passiivinen kohde”. Ihmistä on näin ollen ”varsin vaikea ohjailla vastentahtoisesti”. Wiman kehitteli ihmisen suoriutumisen edellytysten tarkastelua sen jälkeen useissa julkaisuissa (esim. Wiman 1989), joita silloin luettiin innolla mutta jotka sen jälkeen on lähes unohdettu. Wiman siirtyi kansanvälisiin kehitystyön tehtäviin, joissa jatkaa edelleen. Wimanin teksteillä oli kuitenkin suuri vaikutus erityisesti Helsingin sosiaalivirastossa Kananojan johdolla vuosina 1986–1989 toteutettuun

sosiaalihuollon vaikuttavuusprojektiin (SOVA, ks. esim. Paananen 1990), joka sekä hiipui sen jälkeen, kun Kananoja lähti virastosta.

Sosiaalihuollon kehittäminen keskushallinnon projektina

Rakenteellisen sosiaalityön, joka oli otettu mukaan 1984 sosiaalihuoltolakiin, tarkempi määrittely osoittautui haastavaksi tehtäväksi. Sosiaali- ja terveysministeriö asetti jo marraskuussa 1984 työryhmän pohtimaan sitä. Puheenjohtajaksi kutsuttiin Matti Heikkilä ja sihteereinä toimivat ensin Ritva Kuikka ja sitten Riitta Virkkala (myöh. Haverinen). Keskeisiksi vaikuttamisen kohteiksi nähtiin maankäyttö ja rakentaminen, asuminen, työllisyys, terveydenhuolto, koulutoimi, vapaa-ajan toiminnat, liikennepalvelut ja ”muiden palvelujen järjestäminen” (STM 1985). Matti Heikkilä eritteli Tavoitteet ja todellisuus sosiaalihuollossa 2 -seminaarissa vuonna 1987 sosiaalihuollon uusia lakisäätöisiä puitteita. Hän havaitsi ”uusia doktriineja”, joiden vuoksi vaaditaan rakenteellisempaa työtettä:

- vaatimus sosiaalihuollon asiakkaiden osallistumisesta ja aseman vahvistamisesta
- vaatimus sosiaalisen asiantuntemuksen suuntaamisesta yhä selvemmin yhteiskunnan ja yhdyskunnan ongelmia tuottaviin rakenteisiin. (Heikkilä 1988, 1.)

Mutta tämä ei tuonut vielä riittävää selkeyttä. Edessä oli vuosien työ. Vuonna 1984 aloitti työskentelyn sosiaalihuollon käynnistämä kaksiosainen tutkimusprojekti rakenteellisesta sosiaalityöstä. Tutkimusprojektissa oli kaksi osaa, joista ensimmäisestä eli historiaa, käsitteellistä sisältöä sekä teoriapohjaa käsittelevästä ilmestyi loppuraportti vuonna 1990. Tämä Paavo Viirkorven kirjoittama *Rakenteellisen sosiaalityön pakko ja mahdollisuudet* -raportti lanseerattiin päivän mittaisessa raportin käsikirjoituksen arviointiseminaarissa 26.1.1990. Keskustelua käytiin sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön suhteesta, minkä teeman Viirkorpi oli raportissaan nostanut vahvasti esiin. Lisäksi keskusteltiin rakenteellisesta sosiaalityöstä sosiaalityön metodina, ja vahvaa kannatusta sai Turun yliopiston sosiaalipolitiikan professori Kari Salavuon ajatus, jonka mukaan rakenteellinen sosiaalityö on ”sosiaalityöhön sisäänrakennettu ajattelutapa ja toiminta-ajatus” (Lindqvist 1990). Tämä näkemys on linjassa sen Viirkorven raportissa esittämän väitteen kanssa, että ”ajatus rakenteellisesta tehtävästä eli toiminnasta yhteiskunnallisten epäkohtien poistamiseksi on kummitellut mukana sosiaalihuollon ideologiassa ainakin koko kuluva vuosisadan ajan” (Viirkorpi 1990, 9). Viirkorpi löytää esimerkiksi vaivashoidon tarkastajan Gus-

taf Adolf Helsingiuksen avoimen köyhäinhoidon ajatuksen jo 1900-luvun alusta (Viirkorpi 1990, 3–4).

Aika pian heräsivät myös epäilyt rakenteellisen sosiaalityön mahdollisuuksista muuttaa sosiaalihuollon todellisuutta. Nyt on yllättävää lukea, että Viirkorpi (1990, 28) suorastaan otsikoi alaotsikoksi ”Rakenteellinen sosiaalityö ei innosta”. Hän väittää, että sosiaalihuollon kentällä ei ollut tilausta rakenteellisen sosiaalityön tulemiselle. Projekteja pyrittiin käynnistämään, mutta ne näyttivät hiipuvan pois. Viirkorpi toteaa: ”Tilanne on normalisoitumassa”. Viirkorpi jatkaa viittaamalla Synnöve Karvisen kehittämistyön kuvaukseen Sosiaalityön ajolähtö (Karvinen 1988). Sosiaalityö oli kentällä liian kiireistä ja ”täynnään päälle kaatuvia ongelmia”.

Mutta miten kävi isolle rakenteellisen työn 1980-luvun projektille? Luovattua ”isoa” loppuraporttia ei koskaan julkaistu, sitä lupailtiin ja jonkinlaisen väliraportin tai raportin luonnoksen muistamme nähneemme. Viirkorven (1990, 29) käsiteraportissa se on vielä lupauksena: ”Kokeilukuntien kokemuksista raportoidaan myöhemmin erikseen”. Tietääksemme raportointimatta jäi.

Taipale houkutteli Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan professori Tapani Purolan, Lapin korkeakoulun sosiaalityön professori Kyösti Urposen ja terveystaloustieteen tutkija Harri Sintosen kirjoittamaan sosiaalihuollon sarjaan raportin, jossa pyrittiin luomaan perusta sosiaalihuollon vaikuttavuuden arvioinnille todeten sen olevan vaikea tehtävä (Purola ym. 1987). Työtä jatkoivat nuoret tutkijat Juhani Iivari ja Juha Kääriäinen. Heidän raporttinsa (Kääriäinen ja Iivari 1989) nimi on paljonpuhuvasti *Sosiaalihuolto maailmanparantajana? Vaikuttavuustutkimuksen ongelmasta sosiaalihuollossa*. Kumpikaan tutkijoista ei halunnut jatkaa aiheen parissa pitempään. Tämän artikkelin kirjoittajista TK muistaa, miten sitkeästi, mutta lopulta onnistumatta, Tapani Purola pyrki rekrytoimaan uusia sosiaalipolitiikan tutkijoita työtä jatkamaan. Aiheeseen tarttui lopulta hallintotieteilijä Terho Vuorela, joka kirjoitti kaksi teosta sosiaali- ja terveyshallituksen sarjoihin (Vuorela 1991; 1992). Nyt jälkikäteen arvioiden nuo teokset eivät herättäneet sosiaalialan kentässä suurta innostusta, vaan ne taisivat jäädä alan ihmisille aika vieraiksi.

Yksi keskeinen sosiaalihuollon uudistamisella vaikuttaja oli professori Matti Heikkilä (1947–2008), joka toimi monissa tehtävissä sosiaalihuollon, sosiaali- ja terveysministeriössä, sittemmin sosiaali- ja terveysministeriössä ja myöhemmin Stakesissa eli Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksessa ollen sen toiseksi viimeinen pääjohtaja vuonna 2008. Heikkilä oli Taipaleen yhteistyökumppani ja luottotyöntekijä, tutkija ja toisaalta monitaitoinen ja moniavuinen visionääri, jolla oli häikäisevä kyky erottaa isot ja pienet asiat ja haistaa yhteiskuntapolitiikan uudet

tuulet. Heikkilä oli monessa mukana. Kansainvälistä yhteistyötäkin vaikuttavuusteeman ympärille rakennettiin. Heikkilä, Juhani Iivari ja sosiaalihuollituksen ensimmäisen sosiaalityön ylitarkastaja (sittemmin kehittämisspäällikkö) Maisa Maaniittu (1943–2003) hahmottelivat suunnitelman suomalais-puolalaiseksi tutkimusyhteistyöhankkeeksi tavoitteenaan ”arvioida sosiaalityön vaikuttavuuden empiirisen tutkimisen mahdollisuuksia niin teoreettisena kuin metodisenakin kysymyksenä”. Kunnianhimoinen kansainvälinen suunnitelma ei johtanut kovin merkittäviin tuloksiin, ehkä siksikään, että yhteistyökumppanina olleessa Puolassa tapahtui 1980-luvun lopussa vallanvaihdos.

Asioiden kulkuun on varmaan myös ”luonnollisia” selityksiä. Ilkka Haapolan käsityksen mukaan Matti Heikkilän kiinnostus siirtyi väitöskirjansa valmiiksi tekemiseen, minkä jälkeen odottivat uudet haasteet (Ilkka Haapola, sähköpostitiedonanto 30.8.2013). Vaikuttavuuspyrkimykset hautautuivat sosiaalihuolluksessa ja sosiaali- ja terveystieteissä vähitellen, ja aivan kuten Rajavaara kuvaa väitöskirjassaan, järjestyttiin muuttui. Useat edellä mainituista henkilöistä löysivät uuden työkentän sosiaalihuollon laaturyöstä, Marketta Rajavaara yhtenä heistä (Haverinen ym. 1995).

Vaikuttavuus Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa

Sosiaalityön vaikuttavuustutkimuksen sitkein puolestapuhuja on ollut vuosikymmenestä toiseen ylisosiaalineuvos Aulikki Kananoja, jonka uraan mahtuu päätoimina sosiaalityöntekijän, kuntouttamispuolellikon, sosiaalihuollon lehtorin, Helsingin kaupungin sosiaaliviraston osastopäällikon ja kehittämisjohtajan, sosiaali- ja terveystieteiden ja Stakesin johtajan ja lopuksi Helsingin sosiaalijohtajan tehtävät sekä muun muassa Sosiaalityöntekijäin Liiton kuusivuotinen puheenjohtajuus.

Kananoja suoritti Yhdysvalloissa Master of Social Service -tutkinnon Bryn Mawr Collegessa vuonna 1971. Yhdysvaltalaiseen sosiaalityöhön ja sen tutkimukseen itsestäänselvyytenä kuuluva arvioinnin perinne tarttui siellä Kananojaan, ja hän on tukenut arviointitutkimusta sekä muuta kehittämistyötä ja sen tutkimusta eri tehtävissään. Yhdysvaltalaisen sosiaalityönäkemyksen vahva esittely oli vuonna 1977 ilmestynyt *Yksilökohtainen sosiaalityö* (Kananoja ja Pentinmäki 1977).

Kananoja toimi vuonna 1983 julkaistun kolmannen *Sosiaalityön vuosikirjan* päätoimittajana ja kirjoitti sen johdantoartikkelissa siitä, mihin kysymyksiin sosiaalityön tutkimuksen tulisi vastata. Hänen mukaansa ei riitä, että vastataan vain kysymykseen ”mitä” (Kananoja 1983). On vastattava lisäksi kysymykseen ”miten”: ”Tämä voidaan ymmärtää kahdella eri taval-

la: miten sosiaalityö vaikuttaa ja miten sosiaalityötä tulisi tutkia” (Kananaja 1983, 6). Kananaja näki ilahduttavia merkkejä siitä, että kiinnostus oli heräämässä niin sanottua evaluaatiotutkimusta kohtaan. Näitä haaveita tai toiveita Kananaja pääsi toteuttamaan myöhemmin kuvattavassa tutkimushankkeessa, jossa Marketta Rajavaara tulee kuvaan mukaan.

Rakenteellisen sosiaalityön keskusteluun Kananaja halusi tuoda ”metodistin näkökulman” (esim. Kananaja 1988). Marketta Rajavaaran tutkijanura sai jännittävän käänteen rakenteellisen sosiaalityön metodisen kehittämishankkeen kautta. Rinnakkain sosiaalihuollon ja osin myös ministeriön rakenteellisen sosiaalityön projektin sekä monien siihen liittyneiden pyrkimysten kanssa toteutui Käytännön sosiaalityö tiedontuottajana -tutkimushanke, jonka keskeinen tekijä, toimija ja moottori Marketta Rajavaara oli. Se syntyi mielenkiintoisista lähtökohdista. Yhtäällä toimi Vappu Taipale, ensin ministerinä, sitten pääjohtajana, Helsingin yliopistossa puolestaan ennen kaikkea professori Tapani Purola (entinen Kelan Sosiaaliturvan tutkimuslaitoksen pitkäaikainen johtaja ja sosiaali- ja terveysministeriön suunnittelupäällikkö), sekä sosiaalipolitiikan professori Olavi Riihinen, joka toimi muun muassa pitkäaikaisena valtiotieteellisen tiedekunnan dekaanina pystyen siitä asemasta antamaan vahvaa tukea tutkimushankkeelle. Jyväskylän yliopistosta ensin vuonna 1981 Svenska social- och kommunalhögskolanin ja vuodesta 1985 Helsingin yliopistoon siirtynyt Georg Walls toi tutkimushankkeeseen mukaan vahvan pohjoismaisen sosiaalityön tutkimuksen osaamisensa (Walls 2013, 279). Tärkeää tässä oli kiinteä yhteistyö Ruotsin ensimmäisen sosiaalityön professorin Harald Swednerin kanssa. Swedner aloitti jo 1970-luvulla yhteistyön kunnallisen sosiaalitoimen kanssa Göteborgin yliopistosta käsin (Wiig 1994, 117), ja tästä saatiin esimerkki Suomeen. Suomalaiset opetussosiaalikeskukset, joita perustettiin 1990-luvun alussa, hakivat oppia varsinkin Ruotsin tutkimus- ja kehittämiskeskuksista. Uupumamattomana primus motorina toimi Aulikki Kananaja.

Kananaja työskenteli vuosina 1982–1984 Helsingin yliopiston sosiaalihuollon (sosiaalityön) lehtorina. Hän sanoi siirtyessään osastopäälliköksi virastoon, ettei halua yrittää työskennellä enää kolmessa yhtä aikaa vaativassa roolissa: tutkijana, opettajana ja kehittäjänä; hän valitsi kehittämistehtävät, joiden katsoi olevan lähinnä omaa osaamistaan. Yliopiston opettajana työskenteleminen ja aikaisempi työkokemus kuntoutuksen kehittämistyöstä sai Kananajan ajamaan uudenlaista perustaa sosiaalityön tiedonmuodostukselle. Hän kysyi:

”Onko esimerkiksi eri tiedealueiden piirissä riittävästi kiinnostusta niiden alueiden tutkimiseen, jotka ovat keskeisiä ihmisten elä-

misen ehtojen, toiminnan, elämisen laadun taikka syrjäytymisen ja selviytymisstrategioiden kannalta?” (Kananoja 1987, 29.)

Hänen oma vastauksensa oli luonnollisesti, että näin ei ole, mutta ammattikäytäntö voi olla ”keskeinen tiedontuottamisen muoto, jos sitä tähän tarkoitukseen halutaan käyttää” (Kananoja 1987, 30). Kananoja mainitsee uuden näkökulman avautuneen erityisesti pohjoismaisessa keskustelussa. Niinpä Kananoja alkoi ajaa pontevasti Helsingin yliopiston sosiaalipoliitiikan ja Helsingin sosiaaliviraston yhteistä tutkimusprojektia, jonka tutkimusasetelmassa keskeiseen asemaan tulivat tutkija-sosiaalityöntekijät ja yliopiston palkkaama tutkija, johon tehtävään valittiin Marketta Rajavaara. Tutkimushankkeen tieteelliseksi johtajaksi tuli Helsingin yliopiston historian ensimmäinen sosiaalityön professori, ruotsinkielinen sosiaalipoliitiikan, erityisesti sosiaalityön professori Georg Walls, jonka kanssa Marketta Rajavaara laati useita yhteisjulkaisuja, ja lopulta tutkimushankkeen pääraportti tarkastettiin myös Rajavaaran lisensiaatintutkimuksena vuonna 1991 ja julkaistiin seuraavana vuonna (Rajavaara 1992). Jos tutkimushanketta pitäisi kuvata lyhyesti, voisi sen sanoa olleen lähtölausaus niin sanotulle käytäntötutkimukselle Suomessa. Tuota käsitettä ei meillä silloin vielä edes ollut. Rajavaaralle tutkimus tuotti paitsi suurta kunniaa ja isoja oppimiskokemuksia myös isoja pettymyksiä. Käytännön työntekijöiden irrottautuminen työstään osaksi päivää tutkijan rooliin oli odotettua vaikeampaa. Tuotetulle tiedolle ei ollutkaan niin suurta kysyntää, tiedonnälkää, kuin oli odotettu.

Kananoja oli yksi niistä 1980-luvun kehittäjistä, jotka ovat jaksaneet viedä ohjelmaansa eteenpäin. Aulikki Kananojalle vaikuttavuustutkimus on merkinnyt olennaista asiaa sosiaalityön kehittämisessä; se on myös sosiaalityölle vahva eettinen velvoite (Kananoja 1998) ja sen näkökulma on aina samalla rakenteellinen.

Aulikki Kananoja, joka oli innokkaasti ajanut ja puolustanut Tutkiva sosiaalityö -tutkimushanketta, siirtyi Helsingin sosiaaliviraston kehittämisjohtajan tehtävistä sosiaali- ja terveyshallitukseen vuonna 1991, ja siellä odottivat myös uudet monitahoiset tehtävät. Meidän muistikuviamme mukaan jonkinlainen väsymys ja pettymys oli laajempaa, ja kun lama sitten vuonna 1992 syveni, keskustelu rakenteisiin vaikuttamisesta ja vaikuttavuudesta hautautui.

Vuoden 2014 sosiaalihuoltolaki

Ajatus rakenteellisesta vaikuttamisesta nousi kuitenkin uudelleen esiin, kun sosiaalihuoltolakia alettiin uudistaa 2010-luvulla. Eduskunta hyväksyi joulukuussa 2014 uuden sosiaalihuoltolain (L 1301/2014). Vaikka laissa näyttää olevan melko vähän suuria muutoksia vuoden 1983 lakiin nähden, on ainakin vaikutusten seurantaveloitteen esittämistä pidettävä merkittävänä muutoksena. Kiinnostava historiallinen detajli on, että uutta lakia valmistevassa työryhmässä vaikuttavuus oli toki esillä, mutta työryhmämuitiossa vaikuttavuudesta tai palvelujen vaikutuksista ei juuri puhuta. Sana ”vaikutus” esiintyy tekstissä muodossa ”vuorovaikutus” selvästi useammin kuin vaikuttavuuden merkityksessä (STM 2012). Uutta sosiaalihuoltolakia käsitellessään eduskunta kirjasi pöytäkirjaan erityisen lausuman vaikuttavuuden merkityksestä. Eduskunta hyväksyi sosiaali- ja terveystieteellisen lausuman, jonka mukaan

”eduskunta edellyttää, että hallitus seuraa sosiaalihuoltolain kokonaisuudistuksen toimeenpanossa sosiaalihuollon painopisteen siirtymistä ennalta ehkäiseviin palveluihin ja erityisesti kotipalvelujen laadun ja saatavuuden toteutumista sekä uudistuksen kustannusvaikutuksia ja vaikuttavuutta.” (StVM 27/2014 vp.)

Vaikuttavuustutkimuksella on siten eduskunnan tilaus. Nyt sosiaalityö ja sosiaalityön tutkimuksessa ei enää voida pitää kysymystä palvelujen ja interventioiden vaikutusten arvioinnista mielipidekysymyksenä.

Vaikuttavuuden toteamisen vaateeseen kietoutuu painotus rakenteellisesta työotteesta. Miten tämä voisi toteutua edellistä yritystä onnistuneemmin? Yksi pulma on se, että sosiaalityön liityntä, kytkös sosiaalipolitiikkaan tai yhteiskuntapolitiikkaan, joksi oppiaine on vaihtanut nimensä osassa suomalaisia yliopistoja, on heikentynyt viime vuosikymmeninä. Rakenteellinen sosiaalityö tarvitsee nähdäksemme vahvan (yleisen) yhteiskuntatieteellisen perusnäkökulman. Sosiaalityö ei voi käyttää vain käyttäytymistieteellistä (kasvatustieteellistä ja psykologista) tutkimusta tukitieteinään.

Voiko uudesta sosiaalihuollosta olla tulossa ”vaikuttavuusyhteiskunnan” kannalta merkittävä toimija? Aivan kuten Rajavaara sanoo väitöskirjansa loppusanoissa, tultaneen vaikutuksia selvittämään ”niin kauan kuin on olemassa yhteiskuntapolitiikkaa tai sosiaalipolitiikkaa”. Silti vaikuttavuus ei ole tyhjä käsite, kuten Rajavaara väittää, päinvastoin, se taitaa olla liiankin täysi, liian monia asioita tarkoittava. (Rajavaara 2007, 200.) Emme ole valmiita häviämään jo valmiiksi kamppailua siitä, mitä tarkoitetaan sosiaalihuollon, sosiaalipalvelujen ja sosiaalityön vaikuttavuudella. Rajavaara ohittaa nopeasti väitöskirjassaan ”vuorovaikutteisen järkeilytyylin”,

jota hän luonnehtii kehittämiseen liittyväksi, valtaistumista tukevaksi ja osallistavaa demokratiaa mahdollistavaksi. Tavoitteena on yhteisen toiminnan kehittäminen. Sote-uudistuksessa on korostettu juuri samoja asioita, ja suuria toiveita asetetaan esimerkiksi kokemusasiantuntijoiden rooliin palvelujen kehittämisessä. Noille arvioinnin tavoille voi halutessaan löytää jo vuosikymmeniä pitkiä perinteitä osallistavan arvioinnin parista. Mirja Satka (2015, 350) kuuluttaa vaikuttavuuden lisäksi asiakaslähtöisyyttä ja palvelun saajan osallisuutta sosiaalihuoltolakia sovellettaessa. Entäpä jos nuo yhdistyvät eli vaikuttavaksi osoittautuu juuri tuollainen asiakaslähtöinen ja osallisuutta tukeva työtapo, työmetodi tai ”palvelu”. Meidän on silloin kehitettävä herkempiä tapoja havaita ja tuoda se esiin. Psykoterapiatutkimuksessa ollaan tuossakin suhteessa jo paljon pidemmällä.

Rakenteellisen sosiaalityön 1980-luvulla rakennettuun toimintamalliin voidaan luoda ja on luotava uusia vaikuttavuuden osoittamisen tapoja. Nyt, vuoden 2017 alussa, toivotaan niin sanotun Kela-siirron lisäävän rakenteellisen sosiaalityön mahdollisuuksia, kun tilaa rakenteelliselle työlle pitäisi olla löytymässä! Tämä on myös keskeistä esimerkiksi Jyväskylän yliopistossa vuonna 2016 aloitetussa uudessa työelämälähtöisessä rakenteellisen sosiaalityön koulutuksessa.

Vaikka vielä tiedämme liian vähän palvelujen vaikutuksista asiakkaiden hyvinvointiin, uutta tutkimusta tehdään koko ajan. Emme ole käsitelleet tässä artikkelissa lainkaan meidän molempien entisen työyhteisön FinSocin toimintaa vuodesta 1997 alkaen. Siitä sekä Helsingin sosiaaliviraston 1990-luvulta alkaen jatkuneesta vaikuttavuuskehittämisestä on julkaistu melko tuore puheenvuoro Januksessa (Kivipelto ja Kotiranta 2014), jossa on laaja kirjallisuusluettelo aihepiiristä. Uudesta vaikuttavuutta koskevasta tutkimuksesta nostamme tässä esimerkeiksi seuraavat: Elina Pekkari- sen (2010) kirjallisuuskatsaus johtamisesta, Ari Takalon ja Matti Keinäsen (2013) kirjallisuuskatsaus analyttisen työn vaikuttavuudesta, Johanna Hietamäen (2015) väitöskirja lastensuojelun alkuarvioinnin vaikutuksista, Sirpa Kannasojan (2013) väitöskirja nuorten sosiaalisesta toimintakyvystä ja Petteri Paasion (2014) lisensiaatintutkimus näyttöön perustuvista käytännöistä.

Vaikuttavuutta koskevaa tutkimusta siis ilmestyy koko ajan, vaikka valtaosa suomalaisesta sosiaalityön tutkimuksesta ei vaikuttavuutta koskekaan. Mikäli esimerkiksi päättäjät ovat tästä huolestuneita, haluamme muistuttaa, että kunnollinen tutkimus vaatii aikaa, resursseja ja vahvaa osaamista, kuten jo edellä kuvasimme. Tuo on todettu monta kertaa, mutta tässä se pitää saada taas sanoa.

Lähteet

- Ala-Risku P. Sitkeä sosiaaliantta. *Ylioppilaslehti* 2008; 3.
- Albæk E. Miksi kaikki evaluoivat? *Janus* 1997; 5 (4): 317–397.
- Eräsaari L. Sosiaalipalvelut käännöksen jälkeen. Julkaisussa: Palola E, Karjalainen V, toim. *Sosiaalipolitiikka – hukassa vai uuden jäljillä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2011: 181–203.
- Eräsaari R, Lindqvist T, Mäntysaari M, Rajavaara M, toim. *Arviointi ja asiantuntijuus*. Helsinki: Gaudeamus, 1999.
- Fetterman D, toim. *Qualitative approaches to evaluation in education. The silent scientific revolution*. New York, NY: Praeger, 1988.
- Guba EB, Lincoln YS. *Fourth generation evaluation*. Thousand Oaks, CA: Sage, 1989.
- Haverinen R, Maaniittu M, Mäntysaari M. Tulokset laatu. Puheenvuoroja sosiaalihuollon laadunkehittämisen teorioista, metodeista ja käytännöistä. Helsinki: Stakes, 1995.
- Heikkilä M, toim. *Tavoitteet ja todellisuus sosiaalihuollossa: Lahti 25.–27.5.1987*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 1988.
- Hietamäki J. *Lastensuojelun alkuarvioinnin vaikutukset vanhempien näkökulmasta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2015.
- Julkunen R. *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Stakes, 2006.
- Kananoja A. *Sosiaalityön tutkimus: mitä, miten ja miksi*. Julkaisussa: Kananoja A, toim. *Sosiaalityön vuosikirja 83*. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin Liitto, 1983: 4–7.
- Kananoja A. *Metodistin näkökulma rakenteellisen sosiaalityön tietopohjaan ja prosesseihin*. Julkaisussa: Seitsemän esseetä sosiaalityöstä. Toimittanut Sosiaalityön asiantuntijaryhmä. Helsinki: Sosiaalihalitus, Sosiaalihalituksen julkaisu 16, 1987: 12–35.
- Kananoja A, Pentimäki A. *Yksilökohtainen sosiaalityö. Teoria ja käytäntö*. Porvoo: WSOY, 1977.
- Kannasoja S. *Nuorten sosiaalinen toimintakyky*. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2013.
- Karvinen S. *Sosiaalityön ajolähtö. Sosiaalityön ohjausprojekti*. Helsinki: Sosiaalihalitus, 1988.
- Kirjavainen H. *Tukityöstä hyvälle kehälle? Aktivoinnin mahdollisuudet työttömien hyvinvoinnin kohentamisessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2015.
- Kivipelto M, Kotiranta T. *Sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin kriittinen eetos saatava takaisin*. *Janus* 2014; 22 (2): 172–182.
- Kääriäinen J, Iivari J. *Sosiaalihuolto maailman parantajana? Vaikuttavuustutkimuksen ongelmasta sosiaalihuollossa*. Helsinki: Sosiaalihalitus, 1989.
- L 1301/2014. *Sosiaalihuoltolaki*.

- Lamberg M. Last but no least. Suuntaviivoja. Pääkirjoitus. Historiallinen aikakauskirja 2015; 113 (4): 337–338.
- Lindqvist T. Rakenteellisen sosiaalityön pakko ja mahdollisuudet. Muistiinpanot 26.1.1990 Helsingissä pidetyn seminaarin keskusteluista. Tekijän hallussa.
- Lindqvist T. Evaluaation uskottavuus. Julkaisussa: Eräsaari R, Lindqvist T, Mäntysaari M, Rajavaara M, toim. Arviointi ja asiantuntijuus. Helsinki: Gaudeamus, 1999: 106–118.
- Paananen IT. Sosiaalipalvelujen ja sosiaalityön kohde, merkitykset ja vaikutukset. Arvioinnin kriteerit ja käytännöt. Vaikuttavuusprojektin 1. osaraportti. Helsinki: Helsingin kaupunki, sosiaalivirasto, 1990.
- Paasio P. Näyttöön perustuva sosiaalityön käytäntö. Järjestelmällinen katsaus vuosina 2010–2012 julkaistuista tutkimuksista. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2014. Saatavissa: <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201410142983>>.
- Patton MQ. Utilization-focused evaluation. Beverly Hills, CA: Sage, 1981.
- Pawson R, Tilley N. Realistic evaluation. London: Sage, 1981.
- Pekkarinen E. Sosiaalialan arvojohtajat ja muutokset managerit. Laadullinen katsaus sosiaalialan johtamisen tutkimuksesta. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Avauksia 7, 2010.
- Purola T, Urponen K, Sintonen H. Vaikuttavuuden arvioinnin mahdollisuuksista ja menetelmistä sosiaalihuollossa. Helsinki: Sosiaalihuollitus, 1987.
- Rajavaara M. Tavallisesta perheestä tapaukseksi. Sosiaalitoimiston asiakastyö arvioinnin kohteena. Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 1992.
- Rajavaara M. Tuliko tutkimuksesta sosiaalityöstä mitään? Janus 1993; 2 (1): 26–32.
- Rajavaara M. Vaikuttavuusyhteiskunta. Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 84, 2007.
- Satka M. Mittaritietoa ja ihmissuhteissa rakentuvaa hyvinvointia. Janus 2015; 23 (4): 349–350.
- Schwandt TA. The SAGE dictionary of qualitative inquiry. Los Angeles, CA: Sage, 2007.
- Sirkka K. Sosiaalityön rakenteellinen asiantuntijuus. Julkaisussa: Pohjola A, Laitinen M, Seppänen M, toim. Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. Kuopio: Unipress, 2014: 118–135.
- Sosiaalihuollitus. Seitsemän esseetä sosiaalityöstä. Toimittanut Sosiaalityön asiantuntijaryhmä. Helsinki: Sosiaalihuollitus, Sosiaalihuollituksen julkaisuja 16, 1987.
- STM. Rakenteellisen sosiaalityön työryhmän muistio. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 1985.
- STM. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 2012.
- StVM 27/2014 vp. Sosiaali- ja terveystieteiden valiokunnan mietintö.

Takalo A, Keinänen M. Uutta tutkimustietoa psykodynaamisen psykoterapian tuloksellisuudesta. *Psykoanalyttinen psykoterapia* 2013; 9: 4–10.

Valtioneuvosto. Hallitukset ja ministerit vuodesta 1917. Helsinki: Valtioneuvosto. Saatavissa: <<http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitukset-ja-ministerit>>. Viitattu 11.1.2016.

Viirkorpi P. Rakenteellisen sosiaalityön pakko ja mahdollisuudet. Helsinki: Sosiaalihalitus, Sosiaalihalituksen julkaisuja 17, 1990.

Vuorela T. Sosiaalihuollon vaikuttavuuden arvioinnin mallit. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus, 1991.

Vuorela T. Kunnallisten sosiaalipalveluiden arviointi. Vaikuttavuuden arvioinnin mallit. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus, 1992.

Walls G. Sosiaalityön tiedonmuodostus. Kunsapsutveckling i socialt arbete. Juhlakirja professori emeritus Georg Wallsin kunniaksi 19.9.2013. Toim. Törrönen M, Seppänen M. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2013.

Wiig P. Tutkimusrenkaat kohtaamispaikkoina ja yhteistyöfoorumeina. Julkaisussa: Lindqvist T, Rajavaara M, toim. Kehittämistyö itseanalyyysiin. Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Täydennyskoulutusjulkaisuja 8; Stakes, Raportteja 147, 1994: 117–122.

Wiman R. Tulevaisuuden kuvien kehyksiä. Helsinki: Sosiaalihalitus, 1988.

Wiman R. Päihdehuollon visio. Mistä tullaan, missä ollaan, minne mennään, minne tulisi mennä. Helsinki: Helsingin sosiaalivirasto, 1989.